

Історія цивілізацій стародавності та середньовіччя

Чорноморець А. В.

Початкова освіта в грецьких полісах Північного Причорномор'я: сучасний стан питання

В ході розбудови незалежної української держави відбувається цілий ряд реформ, серед яких одне із найважливіших місць належить реформі шкільної освіти. В цьому аспекті важливе значення має вивчення досвіду попередніх поколінь, в тому числі античної цивілізації, яка справила величезний вплив на усю європейську культуру. Зауважимо, що питання виховання та освіти входили до кола інтересів багатьох античних філософів, зокрема Платона та Аристотеля. Платон в «Державі» [6, VII, 14; VIII, 19] та Аристотель в «Політиці» [1, VII, 15, 6; VIII, 1338a, 15] викладали свої погляди щодо організації освіти та найкращого виховання. Промовець Ісократ також приділяв чимало уваги значенню освіти [4, 49–51] та відкрив в Афінах власну школу риторики, до якої приїздили навчатися юнаки із найвіддаленіших колоній Середземномор'я та Причорномор'я і яка вважалася щонайкращою в Греції. Можна вважати, що саме стародавні греки вперше зробили освіту доступною усім верствам вільного населення (зауважимо, що система шкільної освіти існувала і в державах Стародавнього Сходу, але там вона не була доступною для дітей з усіх родин без виключення). Вартість навчання у початковій школі (там навчали письму та лічбі) була невеликою, і отже — доступною усім [13, с. 75]. Наприклад, в Херсонесі перших століть н. е. існувала велика майнова диференціація і бідні верстви населення обмежувалися тим, що давали дітям лише початкову освіту [9, с. 120].

Першими навчальніми закладами на теренах сучасної України стали школи, засновані стародавніми греками в античних колоніях — полісах. Найдавніша апойкія греків на північному узбережжі Понту — Борисфен — з'явилася, відповідно до повідомлення Євсевія, у 647 р. до н. е. на півострові Березань [3, 95b]. Через декілька десятиліть були засновані Ольвія на Дніпро-Бузьському лимані, Ніконій та Тіра на Дністровському лимані, Херсонес Таврійський, Пантікапей

та багато інших колоній у Криму. Провідну роль в процесі колонізації північних берегів Понту відіграло малоазійське місто Мілет і вихідці з нього, переважно освічені аристократи, які, безперечно, володіли грамотою.

Створити уявлення про стан початкової освіти в античних державах Північного Причорномор'я можливо на підставі літературних та археологічних джерел. Переважна більшість перших колоністів, які приплили на північне узбережжя Понту Евксинського з метою заснування апойкій, очевидно, була грамотною. Про це свідчать численні написи — графіті другої половини VII – початку V ст. до н. е. (тобто, часу заснування багатьох колоній), прокреслені на уламках посудин [14, с. 148]. Пізніше, у V–III ст. до н. е. серед розмаїття змісту таких написів (присвят богам, імен володарів, поміток про вагу або ціну, листів, рядків віршів тощо) зустрічаються і шкільні вправи [12, с. 23]. Останні є безперечним доказом існування шкільної освіти та поширення грамотності серед грецького населення як в полісах самої Еллади, так і у колоніях — зокрема в Ольвії, Березанському поселенні, Тірі, Феодосії та інших [11, с. 125–128; 13, с. 77; 14, с. 306–307; 15, с. 58–59]. Численні епіграфічні джерела, в основному різноманітні написи на уламках посудин, свідчать, що колоністи — переселенці та їх нащадки — писали грамотно, знали епічні твори, і самі складали віршовані рядки. Так, відомі, наприклад, віршовані епітафії з Ольвії [8, с. 251–256].

До археологічних джерел, крім знахідок графіті та діпінті на посуді, можна віднести стилі — спеціальні палички для писання, які робили із дерева, бронзи та кістки. Кістяні та бронзові стилі часто зустрічаються в грецьких полісах Північного Причорномор'я [9, с. 117; 10, с. 60–61].

Завдяки повідомленням Геродота та Павсанія відомо, що в більшості великих містах Еллади школи існували вже на початку V ст. до н. е. В Атиці і на Хіосі, наприклад, в цей час у них навчалося по кілька десятків учнів [2, VI, 27; 5, VI, 9, 6]. Даних про наявність шкіл у колоніях на теренах Північного Причорномор'я, на жаль, немає. Єдиним відомим на сьогоднішній день виключенням є згадка школи в одній епітафії з Пантікапею, яка датується римським періодом. По-

відомлень про вчителів взагалі не збереглося — можливо, що ними були найбільш шановні освічені громадяни колоній.

До обов'язків вчителя початкової школи входило навчання читанню, письму і лічбі. Діти вправлялися у письмі і виконували домашні завдання, прокреслюючи літери гострим предметом на уламках керамічних посудин або черепиці. Могли писати і на дощечках, вкритих шаром воску. Шкільні завдання на знання абетки, залишені на уламках кераміки, знайдені при розкопках майже усіх грецьких міст Північного Причорномор'я. На деяких керамічних фрагментах із шкільними вправами можна побачити, як вчитель виправляв помилки учня, як, наприклад, на уламку з Ольвії, який датується періодом архаїки [12, с. 25].

Очевидно, у більшості випадків, дитина, яка опанувала початкову школу, в подальшому використовувала свої знання у повсякденному житті — за потреби, могла написати листа, зробити якісь господарські записи або написати присвяту богам на посудині. Знання, отримані в школі, допомагали також і в участі у суспільному житті — наприклад, при необхідності члени Народних зборів могли написати ім'я людини в ході процедури ostracismu. Такі випадки відомі, наприклад, в Херсонесі [7, с. 106–114]. Також грамотні люди могли відразу ознайомитися із текстами різних декретів, постанов Народних зборів та законами, а також приймати участь у судових справах.

Таким чином, усі діти вільного населення північнопричорноморських колоній мали змогу отримувати початкову освіту. Навчалися хлопчики віком 7–11 років. Грамотність була звичайною справою, грецькі мешканці активно реалізували отримані знання у повсякденному житті, про це свідчать численні написи — присвяти на посуді, позначки ваги, знаки на амфорах, свинцеві листи тощо.

1. Аристотель. Политика [пер. с древнегр. С. А. Жебелева]. Москва: Мысль, 1983. Т. 4. С. 35–268.
2. Геродот. История в 9 книгах [пер. с древнегр. Г. А. Стратановского]. Ленинград: Наука, 1972. 599 с.
3. Евсевий Кесарийский. Хроника и Добавления к ней [пер. с древнегр. М. Е. Сергеевко]. Вестник Древней Истории. 1943. № 3. С. 217–234.
4. Исократ. Панегирик [пер. с древнегр. К. М. Колобовой]. В: Исократ. Речи. Письма. Малые аттические ораторы. Москва: Ладомир, 2013. С. 46–80.

5. Павсаний. Описание Эллады [пер. с древнегр. С. П. Кондратьева]. Санкт-Петербург: Алетейя, 1994. 592 с.
6. Платон. Государство [пер. с древнегр. А. Н. Егунова]. Москва: Академический проект, 2015. 398 с.
7. Виноградов Ю. Г., Золотарев М. И. Херсонес изначальный. В: А. В. Подосинов (отв. ред.). Древнейшие государства Восточной Европы 1996–1997. Северное Причерноморье в античности: Вопросы источниковедения. М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1999. С. 91–129.
8. Денисова В. И. Стихотворная древнегреческая надпись из Ольвии. Советская Археология. 1988. № 1. С. 251–256.
9. Кадеев В. Д. Херсонес Таврический. Быт и культура (I–III вв. н. э.). Харьков: Бизнес-Информ, 1996. 207 с.
10. Петерс Б. Г. Косторезное дело в античных государствах Северного Причерноморья. Москва: Наука, 1988. 191 с.
11. Русяева А. С. 2010. Граффити Ольвии Понтийской. Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. Supplementum. Симферополь: Крымское отделение ИВ им. А. Е. Крымского НАН Украины, 2010. 286 с.
12. Скржинська М. В. Освіта в процесі формування античних держав на території України (VI–IV ст. до н. е.). Україна в Центрально-Східній Європі. 2013. Вип. 12–13. С. 15–31.
13. Скржинская М. В. Образование в греческих колониях Северного Причерноморья. Боспорские исследования. 2013. Вып. 28. С. 73–144.
14. Яйленко В. П. Греческая колонизация VII–III вв. до н. э. Москва: Наука, 1982. 312 с.
15. Яйленко В. П. Начальное школьное образование в античных греческих городах Северного Причерноморья. Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник-1988. Москва: Наука, 1989. С. 54–60.

Маринченко Л. Д.

Правдивість казок минулого на прикладі

«Легенди про щуролова з Гамельна»

і казки Е. Т. А. Гофмана «Лускунчик і Мишачий король»

Як багато чому нас вчать казки, і неважливо, нові вони чи дуже давні. У старі часи їх складали для повчання або залякування як дітей, так і дорослих, зараз же це добрі, чарівні, і безперечно, повчальні казки. Чи є в цих історіях правда чи тільки символізм? У цій статті ми хотіли б звернути увагу на дві казки: страшну і похмуру міську легенду, яку описали Брати Грімм, — «Легенда про щуролова